

СТВАРАЛАШТВО НЕНАДА ГРУЈИЧИЋА

Зборник радова

Уредник

Растко Лончар

БРАНКОВО КОЛО
Сремски Карловци – Нови Сад
2023

САДРЖАЈ

Растко Лончар / 11

УВОДНА РЕЧ

проф. др Бошко Сувајџић / 15

МЕДОНОСНИ БРУЈ СРЕМСКОКАРЛОВАЧКИХ ТЕРЦИНА
НЕНАДА ГРУЈИЧИЋА

Александар Б. Лаковић / 20

ПОСЕБНОСТ ГРУЈИЧИЋЕВЕ ДЕБИТАНТСКЕ КЊИГЕ

Душан Захаријевић / 34

ЗБИВАЊА ОКО ПЕСМЕ ИЛИ СЛОВОСЛАГАЧ ИЗГУБИО
ПАМЕТ

Ранко Рисојевић / 39

И ОТАЦ И МАЈКА, И СВЕТИ ЈЕЗИК МАТЕРЊИ

др Марија Јефтимијевић Михајловић / 61

РАЗ-ГОВОР О ДУШИ (АУТОРЕФЕРЕНЦИЈАЛНИ
АСПЕКТИ ЖИВЕ ДУШЕ НЕНАДА ГРУЈИЧИЋА)

Маја Белегишанин Ивановић / 72

АПСОЛУТ ПЕВАЊА И СВЕТА У КЊИЗИ
СРЕМСКОКАРЛОВАЧКЕ ТЕРЦИНЕ

Александра Мариловић / 83

ПОЕМА „ПОКРИВАЊЕ КУЋЕ“ НЕНАДА ГРУЈИЧИЋА:
ОДБРАНА САМОСВИЈЕСТИ КРАЈИШКОГ ЧОВЈЕКА

проф. др Слађана Миленковић / 95

СТИХ СОНЕТНИХ ВЕНАЦА НЕНАДА ГРУЈИЧИЋА
У КЊИЗИ ПУСТА СРЕЋА И У ВЕНЦУ ЦВАСТ

мр Милица Миленковић / 118

СРЕМСКИ КАРЛОВЦИ У ПОЕЗИЈИ
НЕНАДА ГРУЈИЧИЋА

Тодор Бјелкић / 126

ПЕСМА КАО СВЕОПШТИ МЕЛЕМ

Др Марија Јефтимијевић Михајловић
виши научни сарадник
Институт за српску културу – Приштина / Лепосавић
mjmhajlovic@gmail.com

РАЗ-ГОВОР О ДУШИ (АУТОРЕФЕРЕНЦИЈАЛНИ АСПЕКТИ ЖИВЕ ДУШЕ НЕНАДА ГРУЈИЧИЋА)

Сажетак: Полазећи од чињенице да је поетско промишљање поезије старо колико и сама поезија, те да је, у том смислу, *Жива душа* Ненада Грујичића драгоцен прилог не само његовој аутопоетици, већ и песничкој поетици уопште, у раду је посебна пажња усмерена на три сонетна венца ове збирке: „Душо“, „Душак“ и „Поезија“. У њима се – добро познатом Грујичићевом сонетном виртуозношћу и мајсторством – апострофира еквивалент душа-поезија, где се у форми поетског дијалога између *песника* и *његове душе* перманентно сугеришу они аутореференцијални аспекти који се тичу односа песника и талента, песника и стварности, песника и љубави. По својој природи блиска поезији – јер је *песничка* – душа је истовремено и иницијално полазиште за аутопоетичка промишљања и завршно исходиште у којој је кључ свих (песникових и песничких) питања.

Кључне речи: Песма, душа, аутореференцијалност, стварност, љубав.

Сећаш се, душо, газио сам плахо,
песме су текле ужарене, густе,
са хоризонта усамљен сам мах'о
не би ли музе у стих да ме пусте.
[...]

Да ми је, душо, у тебе прилећи,
манастир да ми будеш у језику,
да никад више не могу утећи
у славу света малу ни велику.

Ненад Грујичић

Од прве објављене збирке Ненада Грујичића *Матерњи језик* пре скоро пола века (1978), па до данас, у готово свим збиркама песама које је написао, поетско промишљање песме заузима једно од централних места у поетици овог песника аутентичног израза и особене поетике, и по тим настојањима он се уклапа у ону линију стваралаштва, старој колико и сама поезија, која је драгоцен прилог историји поетике. Од антике до данас, нарочито у поезији романтичара, али и поезији XX века, апострофира се стваралачки чин, односно одгонетање тајне настанка песме и смисла њеног постојања и трајања. Међу Грујичићевим песамама готово да нема ниједне, у којој, директно или индиректно, сâм предмет певања није песма, поезија или песник. У том смислу, може се о његовој поезији говорити као некој врсти демонстрације поетске специфике, у којој песник мислећи о песми, мисли и о себи. Другим речима, Ненад Грујичић је читавим својим поетским ангажманом, кроз различите видове поетског исказа, градио своју *Ars poetici*. То најбоље потврђује већ његова прва збирка *Матерњи језик*, чији је рукопис за објављивање на конкурс Књижевне омладине Србије пристигао управо под идентичним насловом (шифром) – *Ars poetica*. Налик Аристотеловој, Хорацијевој, Боаловој или Верленовој, наравно, без њихове систематичности и одређености, Грујичићева *Поетика* је јасно трасирала његове поетичке токове које ће доследно следити у наредним деценијама. То су препознали већ први критичари који су о *Матерњем језику* писали, истичући у први план однос песме и песника, моћ и немоћ песника и језика. Тако ће Јован Делић записати да је лирски субјект *Матерњег језика* „у расколу, кога није свестан: наиме, да је поезија моћ која није, да је добрим дијелом и немоћ и меланхолична заблуда, узалудан посао, непрестано копање по утврђењима / што их нико вјековима / није освојио, али да је истовремено ствар ђавоља, вулканска, ствар крви, мяса и мозга, ствар сна и јаве, јер линија матерњег језика пролази кроз срце / и наставља се / до порођајног мјеста, јер је ванземаљска страст кратког трајања која оставља пјесника у разореном стању“ (према: Грујичић 2018: 60).

Међутим, питање односа песме и песника, код Грујичића готово увек је и *питање душе*. У историји човечанства душа је одувек била призма кроз коју се посматрају и разумевају човек и живот. Подсетимо да

је Сократ своје атинске суграђане позивао да се *старају о души*, а хришћанство као једно од основних начела истиче поруку о избављењу, о *спасењу душе*. Душа је, дакле, нешто универзално и нешто сасвим лично. Она је мерило, критеријум, јединица свега што представља и за шта се може учинити одговорним – оно што човека чини човеком, његов племенити белег или Каинов знак (в. Хејстад 2018: 9–15). Код Ненада Грујичића, душа је тесно повезана са стваралачким чином и за њега је, слично Плотину, природа душе умствена и учествује у божанском (стварању). Као једна од природа које су „изнад ствари“, која „постаје лепша кад је доведена до ума“, „постане нешто добро кад је слична Богу“, „не може видети лепо а да није лепа“, која је „појам ума и његова делотворност“, „кад мисли постаје боголика и умолика“ (Plotin 1984: 21–22), душа је за песника Грујичића ентитет свих ентитета, у којој се преламају умни и духовни садржаји са начелом Добра и креације. Она подразумева песников „унутарњи слушни апарат где се све прелама“, каже Рефик Личина и закључује да је душа за овог песника „универзална јединица којој све супротставља и чији му је суд најважнији“ (Исто: 67). Иако се овај закључак односи на прву песничку књигу Ненада Грујичића, он би се – без познавања те чињенице – могао учитати и као референтно полазиште за многе његове збирке, па и оне које самим насловима сугеришу душу као перманентно исходиште песниковог трагања: *Жива душа* (1999) и *Надисати се душе* (2016). Питање душе је за овог песника, на неки начин, питање сазнања, јер не представља неко супстанцијално јединство са језгром бића, већ је сачињена од интегришућих односа између осећања и воље, свести и мисли. Паскалова референца да „срце има своја умовања које ум не познаје“, у случају Ненада Грујичића могла би се односити и на душу. Она је медијум у којем се интегришу конститутивне силе ума и срца, где се – пресељене у језик – те силе умножавају до свести о сазнању тајне настајања песме и њеног односа према души.

*

Реферишући на најзначајније поетичке тачке своје поезије, од питања језика, постанка песме и смисла поезије,

Ненад Грујичић у збирци *Жива душа*, у три мајсторски изграђена сонетна венца – „Душо“, „Душак“ и „Поезија“ – (о) пева сопствена аутопоетичка полазишта, веома блиска оним из прве збирке *Матерњи језик*.¹⁸ У том смислу, може се говорити о поетичком континуитету и дословном неговању оних поетичких образаца и модуса поетске артикулације који су били основна тема и иницијално полазиште у поетичким промишљањима и прве, па и каснијих збирки. Склоност ка неговању сонетне форме, која „досеже од интелектуалне епиграматске поенте, до суме личне трагике, страсти и чежње“ (Živković 1986: 752), открива добрим делом и саму природу чежње песника Грујичића, колико, с друге стране, диктира песничке и језичке обрасце обликоване и складно сједињене у сонету. У којој мери је висока позиционираност сонета у његовој стваралачкој и песничкој филозофији оправдана, говори и његово упозорење да је слободан стих у неколико нових деценија „постао полигон за ћердање и проституисање песничког језика“, док је сонет „прилика за цветање српског језика у формама које су никле негде другде“, односно да слободан стих „јесте поезија само уколико је певан“ (Грујичић 2003: 169–171). Инсистирајући на таленту без којег нема добре и узвишене поезије, Грујичић оправдава онтолошку заснованост песничке уметности *талентом за таленат*, односно ономе што називамо свешћу о дару као *видовитом еросу*. Као изворно узвишена форма, сонет је резервисан и за узвишене теме. Евентуална дисхармонија између форме и теме водила би у пародију, и ту опасност песник препознаје као замку, па и кад своја егзистенцијална искуства претаче у песничка, задржавајући дозу ироније, он изражава напор духа да никада не изађе из оквира високе мере ствари – стављајући у средиште свог песничког света и саме узвишене теме. А ако у уметничкој обради језика лежи прва и најзначајнија естетска вредност песничког дела, као што је тврдио Вилхелм Дилтај (Dilataj 2004: 141–142), у *Живој души*, тачније три њена сонетна венца, откривају се високи естетски домети Грујичићеве поезије у целини, будући да се и језику и поетској модулацији језика даје једно од најважнијих места. При томе, језик је у непосредној вези са самом *душом* као средиштем песничке књиге и песничког света овог песника, чувар њене светковине:

18 Осим три наведена сонетна венца, збирку *Жива душа* чине и пет циклуса слободног стиха: „Једначина“, „И дан-данас“, „Трноруж“, „Знаш ли?“ и „Даљина“.

Да ми је, душо, у тебе прилећи,
манастир да ми будеш у језику¹⁹.

О ПРИРОДИ ДУШЕ

Први сонетни венац „Душо“, у коме се у непосредном обраћању, дијалогу с душом, најпре откривају „танане ствари о душином зденцу“, сажима поетска виђења природе душе пре свега као *песничке*. Њена природа саткана је од истих нити као и песма – она је њен духовни еквивалент, дели њену судбину и песнику значи исто што и песма. Истовремено, она је уточиште од егзистенцијалних немира, од *славе света*, песникова Итака којој плови, али је и загонетка коју треба (песнички) откривати:

Милион пута тражећи те, душо
напипах празну тачку испред носа,
толико тога о теби сам слуш'о

а заправо си савршено проста.
Да ми је путе ка теби утрти
и дисати те, дисати до смрти.

Ништа није тако лично, тако суштински припадајуће песнику као његова душа и ништа, истовремено, није тако далеко и недостижно као што је она. Она води у царство тајни, али је и сама тајна. Песничко општење с душом је једно од општих места поезије, али је, чини се, увек другачије и ново, као што је случај и са свим великим темама литературе. Синтетишући ритмом, мелодијом и значењем своју исконску чежњу за *песмом*, из средишта – *зденца* – душе, песник вапи за откривањем тајне између песме и васељене, себе и света. „Песма осветљава нашу судбину, јер у њеном крилу реч постаје нешто искључиво песничко, не престајући да због тога припада и свету“ (Раџ 1979: 180), што разуме и песник, па се одгонетање *божанских нити* песме од којих се једна „златна везује за звезду“, разуме као чежња за властитом позиционирању изван граница света егзистенције,

19 Сви наводи стихова *Живе душе* према издању: Ненад Грујичић, *Жива душа*, Просвета, Београд, 1999.

у којој се недаровити отимају за незаслужена места. У том контексту, отвара се и питање смисла поезије и оправдава њено постојање искључиво „унутрашњим“, духовним и душевним чињеницама – онима који припадају *есенцији*, а не *егзистенцији*. Тиме песник реферише на нека суштинска питања своје поетике које је, у различитим видовима свог креативног потенцијала, изражавао деценијама уназад. Контрастрирајући два супротстављена полазишта у настајању песме, при чему се и јасно маркира разлика између Песника и „песника“, песник ће закључити да је „мален (...) песник којег форма мучи“, односно да је смислен једино „стих где исповест чами“. Отуда снажан исповедан тон и заокрет ка души као утопишту од обездуховљеног, тривијалног света друштвених аномалија, у којем песника свуда „чека отровна кукута“, добија карактер исповести *души*, која се уздиже до песничког еквивалента – Творца, коме се, у крајњем, песник и обраћа:

Не знам а како могао бих рећи,
Ако не стихом из ватре, из срди:
Да ми је, душо, у тебе прилећи
И дисати те, дисати до смрти.

Судбина многе преко леђа баци,
А пути њини остали у тами,
Толико пута у стиснутој шаци
Имадох живот налик врдалами.

Сећаш се, душо, газио сам плахо,
Ето и тако да ме снови памте,
Данас сам с тобом у савезу јако,

У свакој речи твоје сузе пламте.
Шта више, коме, певати о свему,
Елем, песник се нада којечему.

ДУША И ЉУБАВ

Са изласком из средишта свог унутрашњег света – душе, мења се и становиште, то јест поимање извора настанка песме. У том процесу екстериоризације, са изласком „из себе

у свет“, и језик песме доживљава промене, и оне - за сонет резервисане узвишене речи о узвишеним темама - добијају исти карактер од кога је и земаљска и страсна природа човека. Лексика је овде мање пажљиво бирана него што је то случај у првом сонетном венцу („лујка данима ни да обавести“, „отишла је нани да јој кућу греје“, „дају фолове на сечиву бритве...“ итд.). Окретање од онтолошке ка егзистенцијалној равни диктира, дакле, и другачији песнички језик, па из лексичког регистра песник сада бира оне речи којима се оваплоћује човек телесни, јер је љубав, као и његова песма, и од „крви и меса“:

Лујка је, кажем, (а збиља је тако!),
дугачак списак свачег из ње вири,
наоко - бајна, али наопако:

нарав јој прже вражији манири.

Именујући венац као „Душак“, песник се није суштински одвојио од почетне идеје по којој је душа извориште свега - и надахнућа и песме, као и исходиште и крајњи циљ у којем проналази тражени мир, али се и надахнуће овде тражи изван онога што би сама душа могла да понуди - у љубави. На тај начин, афирмише се и другачија концепција поетике, где се у први план не ставља интуиција и / или инспирација које долазе са неког узвишеног места, већ је то нешто живо, „од крви и меса“, прожето животном страшћу, али и људским слабостима. Сродну концепцију налазимо и у песми „Поетика“, у којој се песничка инспирација непосредно доводи у везу са чулним доживљајима („Увек песму наћем кад ме жена зграби“, „...јер их чула злате надахнућем одмах“). Сан о драгој у сонетном венцу „Душак“ није од божанског ткања, какав је најчешће својствен сонету, већ сав од чулне чежње и немира које подстиче њена враголаста природа („таквој похоти пијано си јело // у ком се пуше поломљена ребра“). Због тога „Душак“ носи нешто од постмодернистичког проседеа, за разлику од првог сонетног венца, који је сав у духу лирски романтичног и узвишеног певања. Па и тако „разглобљен“, умерен из свог средишта, спуштен до дубина очаја и патње, песник уточниште поново проналази у души, у којој „пупе чудеса“.

Волтеровски настројен, песник сугестивно подстиче уверење да је поезија уметност која највише говори о човеку, *вежба нашу осетљивост*, наводи на промишљања и (само)спознају („На овом свету све на крају спласне!“). Од песника пророка (*poeta vates*), долази се до песника творца (*poeta doctus*) управо зато што га животна, егзистенцијална искуства нагоне на то, што даље отвара питање односа песника и стварности.

ДУША И АУТОПОЕТИКА

И премда се за *Живу душу* у целини може рећи да је „песма о песни“, будући да се, експлицитно и имплицитно, опевају они садржаји који су у директној или индиректној вези са песмом (језиком, надахнућем, природом песника, питањем трајања поезије итд.), врхунац своје аутопоетичке исповести, складно компоноване у сонетима, песник остварује у завршном сонетном венцу „Поезија“. Осим што песнички промишља и проблематизује највеће тајне песничког заната, које су окупирале пажњу песника одувек, „Поезију“ карактерише неколико референтних тачки које нису уобичајене ни честе ни код самог песника Ненада Грујичића, нити у српској поезији у целини. Прва од њих тиче се (ауто)поетичке исповести о настајању и позиционираниости властитог дела. Именујући чак и наслове својих књига – што није чест случај, те се првобитно може довести у везу са претенциозношћу и самољубљем, које је мање или више присутно код сваког уметника – песник је у ствари дао својеврстан поетички пресек свог стваралаштва, над којим се, као Демоклов мач, надвија питање оправданости и Смисла бављења поезијом. У времену духовне и интелектуалне декаденције, у којој је и поезија постала инструмент и огледало потрошачког друштва, „амбалажа лирске протетике“, а (незаслужене) награде критеријум друштвеног престижа, песник, промишљајући слабости и достигнућа оствареног, вапи са чистотом стиха, суштаством. Тиме се имплицитно сугерише идеја да поезију треба вратити на њену божанску суштину, њену праву природу – њену невиност и првотну чистоту. Поезија је престала да буде – Тајна, а чежња за Тајном песника (ствараоца) разликује од човека. И премда се готово нигде директно не обраћа души – већ Господу – песник нигде не води овако непосредан и интиман раз-

говор с душом, него у „Поезији“. Значењске димензије *душе*, *поезије* и *Бога*, испреплетене су до те мере да готово постају еквиваленти, а сама егзистенија песника добија смисао тек у односу на Душу / Песму / Творца („нека и тако – па песмин сам талац // њоме се гасим и палим к’о чигра“):

Господе, ситан, обраћам се Теби,
онаквим каквим из ничег ме створи,
сачувај раба да грешио не би
плутајућ’ светом ког Ти рукотвори.

Откако песмом загазио смело
дечак у мени злази се често,
ево и сада гугуче весело
пипајућ’ тајне, улудо, невешто.

Обасјај гнезда где се легу речи
ма како била скривена у души,
исцели говор ког таштина пречи.

У поретку вредности коју заузима у целокупном опусу Ненада Грујичића, *Жива душа* има посебан статус, премда интенција самог аутора вероватно није била таква. Она је истовремено и значајан прилог аутопоетици, колико и прилог историји поетике у целини. Улазећи у ред песничких остварења која се претежно ослањају на феномен саме поезије – а негујући притом доследно форму и версификацију – ова збирка чини искорак у токовима савремене српске поезије, то јест у оним годинама када је објављена, али у смислу поетичког и духовног континуитета, она чини повезницу са делима сродне поетске провенијенције у српској књижевности. С друге стране, аутореференцијални аспекти Грујичићеве поезије, који се и експлицитно и латентно профилишу у *Живој души*, осветљавају и најсуштаственије слојеве његове поезије у целини и показују је у њеним највишим поетским потенцијалима.

ИЗВОРИ И ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Грујичић 1999: Ненад Грујичић, *Жива душа*, Београд: Просвета.

Грујичић 2003: Ненад Грујичић, „Судбина и језик“, у: *Српски писци о српском језику*, избор и предговор Милош Ковачевић, Београд: Источник.

Грујичић 2018: Ненад Грујичић, *Матерњи језик*, четврто, допуњено издање, Београд: Просвета.

Хејстад 2018: Уле Марин Хејстад, *Културна историја душе*, с норвешког превела Јелена Лома, Лозница: Карпос.

Diltaj 2004: Vilhelm Diltaj. *Doživljaj i pesništvo: Lesihg, Gete, Novalis, Helderlin*. Preveo Saša Radojčić. Novi Sad: Orpheus.

Paz 1979: Oktavio Paz, *Luk i lira*, Београд: Kultura.

Plotin 1984: Plotin, *Eneade*, превод са старогрчког, предговор и напомене Slobodan Blagojević, Београд: Književne novine.

Živković 1986: Dragiša Živković (glavni i odgovorni urednik), *Rečnik književnih termina*, Београд: Nolit.

Marija Jeftimijević Mihajlović, PhD

THE DIALOGUE ON THE MATTER OF SOUL (SELF-REFERENTIAL ASPECTS OF ŽIVA DUŠA BY NENAD GRUJIČIĆ)

Resume: Bearing in mind that the poets' thought of poetry is as old as the poetry itself, and that *Živa duša* by Nenad Grujičić is a precious addition not only to his autopoetics, but the poetics overall, the paper pays specific attention to three crown of sonnets by Grujičić: „Dušo“, „Dušak“ and „Poetry“. In them, the well-known sonnet virtuoso, Grujičić invokes the equivalence of soul with poetry, further permanently suggesting those self

referential aspects that refer to the relation between the poet and talent, the poet and reality, the poet and love - all based on the form of a poetic dialogue between *the poet* and *his soul* in these crowns of sonnets. By its essence close to the poetry - for it is *poetic* - the soul is also the starting point for autopoetic thoughts, as well as the final point, the one that holds the key to all (poet's and poetic) questions.

Keywords: Poem, soul, self-reference, reality, love.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

821.163.41.09 Grujičić N.(082)

СТВАРАЛАШТВО Ненада Грујичића : зборник радова
/ уредник Растко Лончар. - Нови Сад ; Сремски Карловци
: Бранково коло, 2023 (Земун : Бирограф). - 369 стр. :
илустр. ; 24 см. - (Едиција Цветници)

Тираж 500. - Стр. 11-12: Уводна реч / Растко Лончар.
- Напомене и библиографске референце уз текст. -
Библиографија уз поједине радове. - Регистар.

ISBN 978-86-80036-46-5

а) Грујичић, Ненад (1954-) - Зборници

COBISS.SR-ID 121912329